

Mediamatnda ekologiyaga oid neologizmlarning tarjima masalalari

Rahimova Mohinur Qahramon qizi

rahimovamohinur0303@gmail.com

Tayanch doktorant,

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Annotatsiya *Hozirgi vaqtda global iqlim o'zgarishi, atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanish konsepsiyalarining dolzarblashuvi natijasida mediadiskursda ekologik leksika jadal ravishda yangilanib, tobora boyib bormoqda, ya'ni bu sohada ko'plab yangi atama va iboralar tez-tez tilga kirib kelmoqda. Maqolada zamonaviy mediamatnlarda ekologiyaga oid shu kabi neologizmlarning vujudga kelish omillari va ularning tarjima jarayonida uchraydigan bir qator lingvistik muammolar ilmiy asosda kompleks tahlil qilingan. Mediadiskursda mazkur ekologik neologizmlarning shakllanishi va transformatsiyasi jarayoniga xos lingvokulturologik xususiyatlar hamda ularni o'zbek tiliga adekvat tarzda o'girish metodologiyasi komparativ-tipologik hamda deskriptiv tadqiq usullari asosida atroflicha o'rganildi. Tadqiqot natijalari ko'rsatadiki, ekologik neologizmlarni tarjima qilish jarayonida ekvivalentlik darajasini saqlash, matnning pragmatik moslashuvini ta'minlash hamda kognitiv-semantik transformatsiyalarni to'g'ri amalga oshirish katta ahamiyatga ega, chunki aynan shu jihatlar original matnning mazmuni va pragmatik ta'sirini to'liq yetkazishga xizmat qiladi. Shuningdek, mediamatnlardagi ekologik terminologiyani o'zbek tiliga tarjima qilishda transkripsiya, transliteratsiya, kalkalash va tushuntirish (izohli tarjima) usullaridan foydalanish zarurligi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Bu esa tarjima jarayonida lingvistik hamda madaniy omillarga birdek e'tibor qaratish lozimligini tasdiqlaydi.*

Kalit so'zlar *Ekologik neologizm, mediamatn, tarjima strategiyasi, ekvivalentlik, pragmatik adaptatsiya, terminologik leksika, diskurs tahlili*

Проблемы перевода экологических неологизмов в медiateкстах

Рахимова Мохинур Кахрамоновна

rahimovamohinur0303@gmail.com

Базовый докторант,

Узбекский государственный университет
мировых языков

Аннотация *В настоящее время в связи с актуализацией глобальных климатических изменений, охраны окружающей среды и концепции устойчивого развития в медиадискурсе наблюдается активное обновление и обогащение экологической лексики, то есть в данной сфере регулярно появляются новые термины и выражения. В статье научно обосновано и комплексно проанализированы причины возникновения таких экологических неологизмов в современных медiateкстах, а также лингвистические проблемы, возникающие при их переводе. Лингвокультурные особенности формирования и трансформации данных неологизмов, а также методология их адекватного перевода на узбекский язык исследованы на основе сравнительно-типологического и дескриптивного методов. Результаты показывают, что при переводе экологических неологизмов важно сохранять*

степень эквивалентности, обеспечивать прагматическую адаптацию и правильно осуществлять когнитивно-семантические трансформации. Кроме того, обосновано применение транскрипции, транслитерации, калькирования и описательного (толкательного) перевода, что подтверждает необходимость учитывать как лингвистические, так и культурные факторы в переводческом процессе.

Ключевые слова Экологический неологизм, медиатекст, стратегия перевода, эквивалентность, прагматическая адаптация, терминологическая лексика, дискурсивный анализ

Problems of translating ecological neologisms in media texts

Rakhimova Mokhinur Kakhramon kizi

rahimovamohinur0303@gmail.com

Basic doctoral student,

Uzbekistan State World Languages University

Annotation *At present, due to the growing relevance of global climate change, environmental protection, and sustainable development concepts, ecological vocabulary in media discourse is rapidly expanding and being enriched with new terms and expressions. The article provides a scientifically grounded and comprehensive analysis of the emergence of such ecological neologisms in modern media texts and the linguistic problems encountered during their translation. The linguo-cultural features of the formation and transformation of these neologisms, as well as the methodology of their adequate translation into the Uzbek language, have been studied using comparative-typological and descriptive methods. The findings show that maintaining equivalence, ensuring pragmatic adaptation, and accurately performing cognitive-semantic transformations are crucial in the translation of ecological neologisms. Furthermore, the study substantiates the application of transcription, transliteration, calquing, and explanatory translation methods, emphasizing the need to consider both linguistic and cultural factors in the translation process.*

Keywords *Ecological neologism, media text, translation strategy, equivalence, pragmatic adaptation, terminological lexicon, discourse analysis*

Kirish

Zamonaviy globallashuv jarayonlari va axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida medialingvistika sohasida ekologik muammolarga bag'ishlangan matnlar hajmi sezilarli darajada ortib bormoqda. XXI asr boshlarida ekologik xavf-xatarlar, iqlim o'zgarishi va atrof-muhitni muhofaza qilish masalalari jahon hamjamiyatining diqqat

markaziga aylandi. Natijada, ommaviy axborot vositalarida ekologik leksikaning intensiv yangilanishi, yangi atamalar va iboralarning paydo bo'lishi kuzatilmoqda. Mediamatnlarda ekologik neologizmlarning faol ishlatilishi va ularning tillararo kommunikatsiyada o'ziga xos translatсион muammolar tug'dirayotganligi tarjimashunoslik fanida alohida tadqiqot ob'ektiga aylanmoqda. Tillar kontakti

sharoitida yangi terminologik birliklarning o'zlashtirilishi jarayonida lingvistik va ekstralingvistik omillarning o'zaro ta'siri muhim ahamiyat kasb etadi (Haugen, 1972). Ekologik neologizmlarning o'zbek tiliga adekvat tarjimasi muammosi nafaqat lingvistik, balki madaniyatlararo kommunikatsiya nuqtai nazaridan ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Mediamatnlarda ekologik diskursning shakllanishida neologizmlar muhim rol o'ynaydi, zero ular yangi tushunchalar, hodisalar va jarayonlarni nominatsiya qilish funksiyasini bajaradi. "Carbon footprint", "greenwashing", "climate justice", "circular economy" kabi atamalar XXI asrning oxirgi o'n yilliklarida ekologik medialingvistikaning asosiy birliklariga aylandi. Biroq, bu terminlarning o'zbek tiliga tarjimasi jarayonida bir qator muammolar yuzaga keladi. Terminologik leksikaning tarjimasi maxsus bilimlarni talab qiladi va ko'pincha pragmatik moslashtirishni zarur qiladi (Shveitser, 1988). O'zbek tilida ekologik terminologiyani shakllanishi nisbatan kech boshlangani va terminologik tizimning to'liq shakllanmaganligi tarjimonlar uchun qo'shimcha qiyinchiliklar tug'dirmoqda. O'zbek tilida ilmiy-texnik terminologiyani rivojlanishida rus tilining ta'siri va so'nggi yillarda ingliz tilidan to'g'ridan-to'g'ri o'zlashtirishlarning ko'payayotganligi qayd etilgan (Safarov, 2008). Ekologik neologizmlarning mediamatnlardagi funktsional xususiyatlari ularning pragmatik yuklanganligida namoyon bo'ladi. Mediadiskursda ekologik leksika nafaqat axborot uzatish, balki ijtimoiy ongni shakllantirish, ekologik masalalarga e'tiborni jalb qilish va ma'lum xatti-harakatlarni rag'batlantirish maqsadlarida qo'llaniladi. Tarjimada pragmatik maqsadga erishish uchun mazmuniy va shakl transformatsiyalarining zarurligini e'tirof etish lozim (Komissarov, 1990). O'zbek mediamatnlarida ekologik neologizmlarning qabul qilinishi va ularning tiliy tizimga integratsiyasi jarayonida bir nechta transformatsion modellar kuzatiladi. Transcription va transliteratsiya eng keng

tarqalgan usullar hisoblanadi, masalan: "ekologiya" < ecology, "klimat" < climate, "emissiya" < emission. Biroq, murakkab terminologik birikmalarning tarjimasi ancha qiyin kechadi va ko'pincha deskriptiv usulga murojaat qilishni talab etadi.

Metodlar

Tadqiqotda ekologik neologizmlarning tarjima strategiyalarini aniqlash maqsadida kompleks yondashuv qo'llanildi. Kuzatish metodi orqali 2020-2024 yillarda ingliz va o'zbek tilidagi ekologik mediamatnlardan 500 dan ortiq neologizmlar to'plandi va tahlil qilindi. Komparativ-tipologik metod yordamida ekologik neologizmlarning manba va maqsad tillardagi strukturaviy-semantik xususiyatlari qiyosiy tahlil qilindi. Deskriptiv metod orqali tarjima transformatsiyalari tasniflandi va ularning qo'llanilish chastotasi aniqlandi. Kontekstual tahlil usuli bilan neologizmlarning pragmatik potentsiali va diskursiv funksiyalari o'rganildi. Komponent tahlil metodi terminologik birliklarning semantik strukturasini aniqlashda ishlatildi. Tarjima jarayonida transformatsion modellarni aniqlash uchun manba va maqsad tillaridagi matnlarning sinxron taqqoslashi muhim ahamiyatga ega ekanligi qayd etilgan (Barkhudarov, 1975).

Tadqiqot materiallari sifatida xalqaro ekologik tashkilotlar (UN Environment Programme, World Wildlife Fund, Greenpeace), ilmiy jurnallar (Nature Climate Change, Environmental Science & Technology), yirik media resurslari (BBC, The Guardian, CNN) va o'zbek tilidagi ommaviy axborot vositalari (Kun.uz, Gazeta.uz, Daryo.uz) saytlaridagi ekologik matnlar tanlab olindi. Materiallar tanlashda reprezentativlik, autentiklik va aktuallik mezonlari asosiy ko'rsatkichlar bo'ldi. Ekologik neologizmlarning ishlatilish konteksti, ularning funktsional-stilistik xususiyatlari va tarjima ekvivalentlari maxsus leksikografik kartalarida qayd etildi. Terminologik leksikaning tarjimasi uchun kontekstual va situativ tahlilning zarurligini alohida ta'kidlash lozim (Newmark, 1988).

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ekologik neologizmlarning o'zbek tiliga tarjimasi jarayonida to'rtta asosiy strategiya qo'llaniladi. Birinchidan, transkripsiya va transliteratsiya usuli, bu usul yordamida "carbon footprint" → "karbon footprint", "greenwashing" → "grinvoshing" kabi variantlar yaratilmoqda, biroq bu turdagi tarjimalar ko'pincha tushunarsizlik keltirib chiqaradi va qo'shimcha tushuntirish talab qiladi. Tarjimada transkripsiya usulining chegaralanganligini va uni faqat muqobil yo'q bo'lgan hollarda qo'llash zarurligini e'tirof etish kerak (Retsker, 1974). Ikkinchidan, kalkalash usuli, masalan "circular economy" → "aylanma iqtisodiyot", "climate justice" → "iqlim adolati" shaklida qo'llanilmoqda, bu usul terminning ichki strukturasi saqlaydi va tushunchani nisbatan aniqroq etkazadi. Kalkalash usulining murakkab terminologik birikmalarni tarjima qilishda samaradorligi qayd etilgan (Catford, 1965). Uchinchidan, deskriptiv yoki tushuntirish usuli, bu usul ayniqsa o'zbek tilida ekvivalenti mavjud bo'lmagan neologizmlar uchun qo'llaniladi. Masalan, "rewilding" → "yovvoyi tabiatni tiklash jarayoni", "biocapacity" → "ekotizimlarning biologik mahsuldorlik qobiliyati", "ecocide" → "ekologik muhitni qasdan yo'q qilish jinoyati" kabi variantlar yaratiladi. Deskriptiv tarjima aniqlik va tushunarligi bilan ajralib turadi, biroq uning kamchiligi – hajmning oshishi va stilistik nomutanosiblik hisoblanadi. Tushuntirish usulining pragmatik samaradorligi yuqori bo'lishiga qaramay, uning uzoq muddatli istiqbolsizligi, zero til iqtisodiylik printsipligiga asoslanadi (Fedorov, 1983). To'rtinchidan, kombinatsion usul, bu yerda bir nechta strategiyalar birgalikda qo'llaniladi. Masalan, «net-zero emissions» → "nol (net-zero) emissiyalar" yoki "carbon offset" → "karbon kompensatsiyasi (carbon offset)" shaklida, ya'ni transliteratsiya va kalkalash usullari birlashtiriladi, bu esa terminologik aniqlik va tushunarlikni ta'minlaydi.

Statistik tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, o'zbek mediamatnlarida ekologik neologizmlarning tarjimasi uchun eng keng tarqalgan usul – kalkalash (42%), keyin deskriptiv tarjima (28%), transkripsiya/transliteratsiya (18%) va kombinatsion usul (12%) keladi. Dinamik ekvivalentlik nazariyasiga ko'ra, tarjimaning muvaffaqiyati nafaqat lingvistik ekvivalentlikda, balki maqsad auditoriyada manba matndagiga o'xshash ta'sir ko'rsatish qobiliyatida namoyon bo'ladi (Nida, Taber, 1969). O'zbek mediamatnlarida ekologik neologizmlarning qabul qilinishi bosqichli jarayon sifatida kechmoqda. Dastlab yangi termin transliteratsiya shaklida kiritiladi va qavs ichida tushuntirish beriladi, masalan: "Grinvoshing (greenwashing) – kompaniyalarning o'z mahsulot yoki xizmatlarini ekologik jihatdan xavfsiz qilib ko'rsatish uchun aldamchi marketing strategiyasi". Keyinchalik, agar termin mediada faol ishlatila boshlasa, kalkalangan yoki deskriptiv variant barqarorlashadi va mustaqil qo'llaniladigan birlikka aylanadi.

Ekologik neologizmlarning semantik tahlili ularning ko'pchiligidan metaforik asos ustida shakllanganligini ko'rsatadi. "Green economy", "blue carbon", "carbon footprint" kabi terminlarda rang belgilovchi leksemalar ekologik xususiyatlarni simvallashtiradi. Metaforalarning konseptual tizimimizni shakllantirish va yangi tushunchalarni anglashda muhim roli ta'kidlangan (Lakoff, Johnson, 1980). O'zbek tiliga tarjimada bu metaforik komponentni saqlash yoki yo'qotish masalasi muhim hisoblanadi. "Green economy" → "yashil iqtisodiyot" variantida metafora saqlanadi va bu termin o'zbek tilida ham tushunarli, ammo "blue carbon" (okean ekotizimlari tomonidan tutilgan uglerod) → "ko'k uglerod" varianti o'zbek tilida noaniq semantikaga ega va qo'shimcha tushuntirish talab qiladi. Tillararo tarjimada ma'no yo'qolishining muqarrarligi va tarjimonning vazifasi – minimal yo'qotish bilan maksimal ekvivalentlikni ta'minlashda ekanligi qayd etilgan (Jakobson, 2000).

Munozaralar

Ekologik neologizmlarning mediamatnlarda tarjimasini masalasi tarjimashunoslik nazariyasida bir nechta muhim savollar tug'diradi. Birinchi muhim masala – terminologik standartlashtirish muammosi. O'zbek tilida ekologik terminologiya uchun yagona terminologik lug'at va standartlar mavjud emas, natijada turli tarjimonlar bir xil neologizmlarni har xil tarjima qiladilar. Masalan, "sustainability" termini "barqarorlik", "uzluksizlik", "doimiylik" kabi variantlarda uchraydi, "biodiversity" termini "bioturlilik", "biologik xilma-xillik", "tabiat xilma-xilligi" shakllarida qo'llaniladi. Terminologik ekvivalentlikning aniqligini ta'minlash uchun maxsus terminologik lug'atlar yaratish va standartlashtirish zarurligini e'tirof etish lozim (Latyshev, 2000). O'zbek tilida ekologik terminologiyani rivojlanishi uchun davlat dasturlari, ilmiy-tadqiqot markazlari va tilshunoslar hamjamiyatining birgalikdagi sa'y-harakatlari zarur.

Ikkinchi muhim masala – pragmatik adaptatsiya darajasi. Mediamatnlar uchun xarakterli bo'lgan ekspressivlik, baholash va ta'sir ko'rsatishni maqsad qilgan tiliy vositalar tarjimada qanday darajada saqlanishi kerak? "Climate emergency", "ecological catastrophe", "planetary crisis" kabi emotsional-baholash yuklamali terminlar o'zbek tilida to'liq ekvivalentlikni talab qiladimi yoki maqsad auditoriyaning madaniy xususiyatlarini hisobga olgan holda yumshatilishi kerakmi? Tarjimaning maqsad madaniyat normalari bilan moslashtirilishining zarurligini va tarjimonning ikkilamchi matnga yaratuvchi sifatida rolini e'tirof etish kerak (Tourey, 1995). O'zbek mediamatnlarida ekologik neologizmlarning qabul qilinishi kontekstida madaniy va ideologik omillarning ta'siri ham e'tiborga olinishi lozim. Masalan, "climate justice" (iqlim adolati) termini ijtimoiy adolat va inson huquqlari kontekstida iqlim o'zgarishining turli jamiyatlarga teng bo'lmagan ta'sirini anglatadi, bu tushunchaning o'zbek madaniyati va ijtimoiy

kontekstida qabul qilinishi va tushunilishi maxsus tadqiqotni talab qiladi.

Uchinchidan, diachronik jihat – ekologik neologizmlarning vaqt o'tishi bilan o'zbek tilida qanday o'zlashishi va barqarorlashishi masalasi. Ba'zi terminlar vaqtinchalik modaga aylangan so'zlar darajasida qoladi, boshqalari esa til tizimiga to'liq integratsiyalanadi va keyingi avlod uchun oddiy leksemaga aylanadi. Tillar kontakti natijasida o'zlashtirilgan so'zlarning til tizimida barqarorlashish jarayoni tavsiflanishi zarur (Weinreich, 1953). O'zbek tilida "ekologiya", "emissiya", "monitoring" kabi terminlar allaqachon to'liq o'zlashgan va yangi so'z sifatida qabul qilinmaydi, "karbon footprint", "grinvoshing" kabi yangi neologizmlarning kelajakdagi taqdiri esa noaniq. Mediadiskursda ekologik terminologiyani ishlatilish chastotasi va konteksti ularning til tizimiga kirishining asosiy omili hisoblanadi. Tiliy o'zgarishlarning ijtimoiy shartilanganligini va ommaviy kommunikatsiya vositalarining bu jarayondagi rolini inobatga olish zarur (Bloomfield, 1968).

To'rtinchidan, professional va ommaviy diskurs o'rtasidagi farq masalasi. Ilmiy-texnik matnlarda ekologik terminlarning aniq va standartlashtirilgan tarjimasini talab qilinadi, ammo media matnlarida populyarizatsiya va ommalashtirish maqsadida soddalashtirilgan variantlar qo'llaniladi. "Overt" (ochiq) va "covert" (yashirin) tarjima o'rtasidagi farqni aniqlash va har bir turdagi tarjima uchun maxsus strategiyalarning zarurligini asoslash muhim (House, 1997). O'zbek medialingvistikasida ekologik terminologiya ikki darajali tizim sifatida rivojlanmoqda: professional-ilmiy daraja (maxsus adabiyotlar, ilmiy maqolalar, ekspert xulosalar) va ommaviy-publitsistik daraja (gazeta maqolalari, televizion ko'rsatuvlar, ijtimoiy media). Bu ikki daraja o'rtasida terminologik farqlanishlar mavjud va ular tarjima strategiyasini tanlashda hisobga olinishi zarur.

Xulosa

Mediamatnlarda ekologik neologizmlarning tarjimasini zamonaviy

tarjimashunoslik fanida dolzarb va murakkab muammo hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ekologik neologizmlarning o'zbek tiliga adekvat tarjimasi uchun kompleks yondashuv zarur. Kalkalash usuli strukturaviy ekvivalentlikni ta'minlaydi va yangi terminlarning til tizimiga organik integratsiyasini imkon beradi, deskriptiv usul esa aniqlik va tushunarligi bilan ajralib turadi. Transkripsiya va transliteratsiya usullari cheklangan qo'llanilishga ega bo'lib, faqat muqobil variant mavjud bo'lmagan hollarda maqsadga muvofiqdir. Ekologik

terminologiyaning o'zbek tilida standartlashtirish va barqarorlashishi jarayoni hali yakunlanmagan va keyingi tadqiqotlarni talab qiladi. Medialingvistikada ekologik diskursning rivojlanishi bilan birga yangi neologizmlarning paydo bo'lishi davom etmoqda va tarjima strategiyalari ham doimiy takomillashtirishni zarur qiladi. O'zbek tilida ekologik terminologik tizimning shakllanishi uchun davlat dasturlari, ilmiy-tadqiqot ishlarining intensivlashtirilishi va terminologik lug'atlarning yaratilishi muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Barkhudarov, L. S. (1975). *Language and Translation*. Moscow: International Relations.
2. Bloomfield, L. (1968). *Language*. Moscow: Progress.
3. Komissarov, V. N. (1990). *Theory of Translation (Linguistic Aspects)*. Moscow: Higher School.
4. Latyshev, L. K. (2000). *Translation Technology*. Moscow: NVI-THESAURUS.
5. Retsker, Ya. I. (1974). *Translation Theory and Translation Practice*. Moscow: International Relations.
6. Safarov, Sh. (2008). *Cognitive Linguistics*. Tashkent: Yangi asr avlodi.
7. Fedorov, A. V. (1983). *Fundamentals of General Translation Theory*. Moscow: Higher School.
8. Schweitzer, A. D. (1988). *Translation Theory: Status, Problems, Aspects*. Moscow: Nauka.
9. Catford, J. C. (1965). *A Linguistic Theory of Translation*. London: Oxford University Press.
10. Haugen, E. (1972). *The Ecology of Language*. Stanford: Stanford University Press.
11. House, J. (1997). *Translation Quality Assessment: A Model Revisited*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
12. Jakobson, R. (2000). *On Linguistic Aspects of Translation*. The Translation Studies Reader / Ed. by L. Venuti. London: Routledge. 232-239.
13. Lakoff, G., Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
14. Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall.
15. Nida, E., Taber, C. (1969). *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: E.J.Brill.
16. Toury, G. (1995). *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
17. Weinreich, U. (1953). *Languages in Contact*. New York: Linguistic Circle of New York.